

nejo pa se jim izčrpnjeje posvetiti. Tako more knjiga služiti bolj kot orientacijski okvir za poglobljen študij najsodobnejše literature na področju proučevanja otrokovega govora. Slovence pa opozarja, da je

vendarle že čas, da posvetimo tudi pri nas razvoju otrokovega govora več pozornosti.

O l g a G n a m u š
Pedagoški inštitut pri Univerzi
v Ljubljani

PO SLEDEH ZAČETKOV SLOVANSKE PISMENOSTI

V drugi polovici avgusta l. 1974 so na Ohridu odprli stalno razstavo Slovenska (= slovanska) pismenost. Pripravila sta jo Zavod za zaščito in spomeničitve na kulturata in Narodni muzej v Ohridu pod vodstvom prof. dr. Vladimira Mošina. To je bila pomembna prireditev za jezikoslovce (med njimi tudi številne udeležence sedmega seminarja za makedonski jezik, literaturo in kulturo, ki je prav tiste dni potekal v tem starodavnem kulturnem žarišču Makedonije), ki se ukvarjajo z zgodovino posameznih slovanskih jezikov ali njihovo primerjavo. Razstava predstavlja najpomembnejše in najznačilnejše spomenike slovanske pismenosti od začetkov do 18. stol. iz vseh tistih predelov slovanskega sveta, ki so v pisavi sprejeli in ohranili starocerkvenoslovansko tradicijo, tj. glagolico in cirilico. Tu je mogoče videti npr. starocerkvenoslovanske glagolske rokopise: Kijevske listke, Zografski evangelij, Asemanijev evangelij, Clozianov zbornik, odliček znamenite baščanske plošče — najstarejši spomenik v glagolici zapisanega hrvaškega jezika z otoka Krka, južnoslovanske cirilske rokopise iz 10.—11. stol. (Savina knjiga, Supraselski rokopis), najstarejše ruske zapise iz 10.—11. stol., srbska besedila iz 12.—13. stol., makedonske in bolgarske rokopise iz 13.—14. stol., bosanske srednjeveške tekste itd. Razstava ni omejena le na rokopisno gradivo, ampak prinaša tudi predmete materialne kulture, ki so kakor koli povezani z zgodnjim srednjim vekom, v katerem se je porajala slovanska pismenost. Še posebno jo oživljajo rokopisne iluminacije — okraski inicialk (začetnih črk) v rokopisih, ki izkazujejo bizantinski geometrijsko-rastlinski stil (npr. v Supraselskem rokopisu in Savini knjigi), in kopije fresk začetnikov in nadaljevalcev slovanskega pismenstva.

Nepoučenemu opazovalcu se utegne vzbuditi misel, zakaj v témo »slovanska pismenost« ne sodijo tudi tisti slovanski spomeniki, ki niso bili zapisani v glagolici ali cirilici, npr. slovanski Brižinski spomeniki v latinici. Kaže, da se pri tem srečuje, pravzaprav križa dvoje izhodišč: 1. izhodišče

(slovanske) pisave, ki so jo sprejeli nekateri slovanski narodi in je na razstavi ureničeno; 2. drugo izhodišče je nacionalna pripadnost kot taka, ki mediju pisave ne prisojajo posebne narodnostno-razločevalne lastnosti, in mogoče bi smeli dodati, niti svetosti. Saj v kulturni sferi, ki jo pisno obvladuje latinica, na srednjeveških freskah zlepa ni motiva, ki bi tako poveličeval razširjevalce pismenosti (ki so to delali iz kakršnega že koli vzroka), kot je to najti v izredno bogatih in prefinjenih freskah in ikonah v prostoru, ki ga danes označuje cirilska pisna kultura. Prav v Ohridu se vrstijo motivi slovanskih prosvetiteljev bratov sv. Konstantina — Cirila in Metoda, njihovih naslednikov sv. Klimenta in sv. Nauma s knjigo ali raznimi zapisi iz svetih knjig skoraj od cerkve do cerkve.

Če se že gibljemo na širšem področju, kjer se je rojevala slovanska pismenost, si ne moremo kaj, da bi ne obnovili, kako se je to dogajalo: prelomnico v kulturi in zgodovinskem razvoju slovanskih narodov pomeni prizadevanje bizantinskih misijonarjev solunskih bratov Konstantina — Cirila in Metoda, ki sta iznašla slovansko pisavo, uvedla slovanski knjižni jezik in prevedla potrebne bogoslužne knjige iz bizantinskega v slovanski jezik in ga vpeljala v bogoslužje. Svoje zgodovinsko poslanstvo sta začela v daljni Moravski in Panoniji, na ozemlju današnje Češkoslovaške (H. Polenakovič, Vno mugrite na slovenskata pismenost, Mislja, Skopje, 1973, str. 9).

Zanimanje slavistov zanju traja prav od začetka slavistike, ko je njen ustanovitelj Jozef Dobrovský (1753—1829, njegov grob je na velikem pokopališču v Brnu) poudarjal, da je pri filološkem proučevanju slovanskih jezikov potrebno posebno pozornost posvetiti starocerkvenoslovansčini. Bibliografija razprav, ki se ukvarjajo v glavnem z njuno slovansko — moravsko misijo, obsega okrog 10 000 enot. Glavni vir za raziskovanje njunega življenja in dela so t. im. *Panonske legende* (Žitja Cirila in Metoda), pisane v starocerkvenoslovansčini, ki so tudi sicer prijetno branje

z vrsto literarnih kvalitiet in številnih ha-
giografskih vložkov, brez katerih ni bilo
nobeno delo v tistem času. Sklepajo, da so
nastala takoj po njuni smrti z nalogo, da
se ohrani spomin na zaslužna začetnika
slovanske prosvete in bogoslužja in vzpod-
buda za njun nadaljnji razvoj. Pripisujejo
jih njunemu najbližjemu sodelavcu Klimen-
tu Ohridskemu. Obstajajo tudi drugi viri,
pisani v starocerkvenoslovanščini, grščini
in latinščini.

Konstantin in Metod sta kot otroka bogate
družine v Solunu, enem od središč bizan-
tinskega imperija, imela nekatere predno-
sti v izobraževanju. Metod je postal uprav-
nik neke slovanske kneževine, morda v
bližini reke Bregalnice in se tedaj dobro
spoznal z jezikom (ki ga je znal že od do-
ma kot vsi prebivalci Soluna), življenjem
in navadami slovanskih naseljencev. Ni
znano, zakaj je to mesto zapustil in se po-
menišil. Žitja več pripovedujejo o Kon-
stantinovi mladosti. Že zgodaj se je odlo-
čil za modrost — filozofijo in znanost —
in zavrnil dekle ali bogastvo. Carjev na-
mestnik ga je poslal v Carigrad na šolo, ki
je ustrezala današnji stopnji univerze, kjer
se je poleg drugega spoznal z filozofijami,
grško klasično književnostjo in drugimi
umetnostmi. Postal je bibliotekar v patri-
arhovi biblioteki v Carigradu, nato se je
po nekaterih obveznostih, ki mu jih je do-
ločal carigrajski dvor, pridružil bratu Me-
todu na Olimpu v Mali Aziji (ne v Grčiji!).

V slavistiki se najbolj zanimamo za *mo-
ravsko misijo*, za katero je po Panonskih
legendah dal pobudo moravski knez Ra-
stislav (846—870). Ko je utrdil državno ob-
last, se je posvetil vprašanju cerkvene or-
ganizacije. Latinsko-nemška duhovščina, ki
je imela cerkveno upravo v svojih rokah,
je pomenila nevarnost za samostojno mo-
ravsko državo. Zato je l. 862 poslal v Ca-
rigrad odposlanca s prošnjo za misijonarje,
da bi organizirali cerkev na Moravskem in
 uvedli v bogoslužju razumljiv slovanski
 jezik. V njegovi prošnji ne le za učitelja,
 ampak tudi za škofa, ki bi organiziral mo-
 ravsko cerkev, da bi postala samostojna v
 odnosu do Rima, se kaže tudi politično
 ozadje moravske misije. Car Mihael je do-
 ločil zanjo Konstantina in Metoda. Že prej
 sta opravila dve misiji in znala sta slovan-
 ski jezik iz okolice Soluna. Konstantin, ki
 je znal več jezikov, je na osnovi slovan-
 skega narečja, ki ga je poznal, sestavil prvo
 slovansko abecedo — glagolico, čeprav
 nekateri sklepajo, da bi to bila cirilica.
 Trditve, da je glagolica nastala prej, se

naslanjajo na Klimentovo žitje, ki ga je
 napisal njegov naslednik iz Ohrida v gr-
 ščini, kjer pravi, da je Kliment iznašel no-
 vo, praktičnejšo abecedo in jo v čast svo-
 jemu učitelju imenoval cirilica.

Prav tako je v slavistiki dolgo vladala ne-
 gotovost glede vprašanja, kateri jezik (na-
 rečje) je uporabil Konstantin za upisme-
 njenje. V razpravah o tem so slovanski
 slavisti živo sodelovali, saj je znano pre-
 pričanje J. Kopitarja in F. Miklošiča, da
 je bila starocerkvenoslovanščina prédnica
 slovenščine in sta jo zato imenovala staro-
 slovenščina, kar je za njim povzel tudi
 Levstik in v svoji vnemi včasih delal silo
 živi slovenščini. Njuno zmoto je častno
 popravil drug slovanski slavist, mnogo obe-
 tajoči, a pre zgodaj umrli Vatroslav Oblak,
 ki je proučeval narečja v južni in severo-
 zahodni Makedoniji, in ugotovil, da je iz-
 vor starocerkvenoslovanščine na ozemlju
 severno od Soluna, kjer danes prebivajo
 Makedonci (V. Oblak, *Macedonische Stu-
 dien. Die slavischen Dialecte des südlichen
 und nordwestlichen Macedoniens*, Wien,
 1896). Posebno intenzivno se je s problemi
 starocerkvenoslovanščine ukvarjal univ.
 prof. Rajko Nahtigal (nekaj predmetnih
 razprav: *Doneski k vprašanju o postanku
 glagolice*, *Razprave ZDHV*, 1923, 135—178;
 Starocerkvenoslovanske študije, Lj. 1936;
 Euchologium Sinaiticum, Lj. 1941; Nekaj
 pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o az-
 buki Konstantina Cirila, *SR* 1—2, 1948; 5—
 18; *Slovanski jeziki*, Lj. 1938, 1952^{II}), za
 njim pa Franc Grivec.

V najstarejših besedilih, ki so ohranjena iz
 tistega časa (nobeno izpod peresa Konstan-
 tina in Metoda ali njunih učencev Klimen-
 ta, Nauma, Kirila Bregalničkega, ki so nju-
 ni edini znani učenci), se jezik, ki ga je
 Konstantin prenesel v knjige, imenuje slo-
 vanski. Vanj so bile pred odhodom na Mo-
 ravsko prevedene nujne bogoslužne knji-
 ge. Ta jezik so lahko razumeli tudi morav-
 ski Slovani, ker so bile razlike med slo-
 vanskimi jeziki še nepomembne, zvečale
 so se šele pozneje po notranjem razvoju
 posameznih jezikov. Po avtorju Panonskih
 legend so bile prve besede, zapisane v slo-
 vanski pisavi: V začetku je bila Beseda ...
 iz evangelija sv. Janeza.

Na Moravskem sta bila prva slovanska
 učitelja s svojimi spremljevalci lepo spre-
 jeta. Dabila sta moravske učence, ki sta jih
 uvajala v bogoslužna opravila, prevajala
 Biblijo in pravila o odnosih znotraj cerkve.
 Vendar je bilo njuno sodelovanje precej

odvisno od političnega položaja v deželi. Nagajali so jima latinsko-nemški duhovniki, ker je ljudstvo zapuščalo njihove cerkve. Ko se je l. 864 Rastislav podredil nemško-bolgarski zvezi, je tudi ta duhovščina znova osvojila izgubljene polažaje in ni hotela posvečati njihovih učencev. Skušala sta dobiti pomoč iz Carigrada, a ko sta nameravala tja, ju je v Panoniji zadržal knez Kocelj, ki je tudi želel slovenske prosvete in bogoslužja, in ju prosil za petdeset učencev, ki to obvladajo. Po postanku v Benetkah, kjer je Konstantin diskutiral z beneškimi duhovniki, da niso sveti samo hebrejski, grški in latinski jezik, ampak tudi drugi (armenski, perzijski, arabski, itd.) in je nesmiselno opravljati bogoslužje v jeziku, ki ga ljudstvo ne razume, sta odpotovala v Rim, kamor ju je povabil papež. Tam sta bila svečano sprejeta, ker sta prinesla s seboj relikvije pregnanega papeža Klimenta I, pa tudi zaradi političnih načrtov. Papeški prestol je hotel preko njiju doseči, da se tudi balkanski Slovani pridobe za rimsko cerkev. Njun slovanski jezik je papež priznal tako, da ju je povabil, naj v njem opravita bogoslužje v nekaterih rimskih cerkvah. Konstantin je stopil v strog meniški red in dobil ime Ciril, a je umrl v tem mestu l. 869. Metod je bil posvečen v duhovnika, nato v škofa in odposlan kot papežev zastopnik, da širi krščanstvo pri Slovanih. Ko se je vrnil na Moravsko, je našel težke razmere. Nemški duhovniki so podirali njegovo delo, oslepili Rastislava, njegov vnuk Svetopolk je postal njihovo voljno orodje. Metoda so vrgli v ječo, iz katere se je rešil šele s papeževim posredovanjem po več ko dveh letih. Za nekaj časa je odšel h Koclju v Panonijo, po njegovi smrti se je vrnil na Moravsko. Tu je ponovno organiziral slovansko cerkev, prevajal bogoslužna dela, zaradi obtoževanja nemških duhovnikov se je šel zagovarjati v Rim, enkrat v mirnem času je šel poročati o svojem delu tudi v Carigrad, kjer je dobil vse priznanje. Nekaj pred svojo smrtjo l. 885 je določil za svojega naslednika Moravana — Gorazda. Tudi njega latinsko-nemški duhovniki niso priznali in skoraj vsi učenci solunskih učiteljev so bili pregnani z Moravske. Angelarij, Naum in Kliment so zbežali na jug, v Bolgarijo. Prvi je umrl, druga dva sta prišla v Makedonijo.

O življenju najslavnejšega Metodovega učenca Klimenta ne vemo mnogo. Njegov življenjepis rekonstruirajo iz obširnega Klimentovega žitja, ki ga je napisal v grščini njegov ohridski naslednik škof Teofilakt v zadnjih letih 11. stol. Iz njega sta

dokazani letnica in kraj smrti: l. 916, Ohrid. Doslej je znanih petnajst del, ki so zanesljivo njegova, za okrog 40—50 pa sklepajo, da jim je on avtor na osnovi njihovih stilnih in jezikovnih posebnosti. Kliment Ohridski se šteje za prvega izvirnega in nadarjenega slovanskega pisatelja, ki je pomemben za vse slovanske literature in narode. Njegov življenjepisc piše, da je napisal pridige za vse praznike, njemu pripisujejo že omenjene Panonske legende in hvalnico v čast slovenskemu učitelju Cirilu Filozofu. Pri opevanju njegovih zaslug se opira na bizantinsko poetiko, sicer sta za njegova dela značilni jasnost in enostavnost. V zvezi z njegovo literarno dejavnostjo je treba omeniti, da je vsaj po nekaterih predvidevanjih Kliment Ohridski povezan tudi s slovanskim pismenstvom. Sklepajo, da je katero njegovih del vplivalo na drugi Brižinski spomenik, ali da je vsaj vir za ta spomenik in Klimentovo pridigo v spomin apostolu ali mučencu skupen. Njegova tradicija je izpričana tudi v srbskih, bolgarskih in ruskih rokopisih.

Klimentovi učenci in nasledniki na škofovskem prestolu ga opisujejo kot velikega borca proti zaostalosti in neutrudnega učitelja. Pod njegovim vodstvom se je šolalo okrog 3500 učencev v t. im. ohridski šoli in del od njih se je posvetil tudi literarnemu prizadevanju, ne le posvetnemu in bogoslužnemu. Številne ikone in freske od najstarejše do najnovejše dobe pričajo, da se njegova priljubljenost skozi stoletja ni zmanjšala. Ohridski škofje so si šteli v čast, če so bili naslikani skupaj z njim. Poročila navajajo, da ni kultiviral le ljudi, ampak tudi pokrajino. Divje, negojeno drevje si je v svoji škofiji, katere meje še niso dokončno ugotovljene (omenjena naselja v njej so Glavinica, Devol, Ohrid), prizadeval zamenjati s sadnim drevjem, ki ga je dobil iz Grčije.

O Klimentovem sodelavcu sv. Naumu je še manj podatkov. Po obstoječih biografijah sodeč ni bil tako vsestransko aktiven kot Kliment. Po prihodu v Makedonijo je sedem let poučeval, nato je odšel v samostan, kjer je umrl l. 910 in je pokopan v cerkvi, ki nosi danes njegovo ime.

To bi bilo v najskromnejših potezah življenja in delu prvih slovanskih prosvetiteljev. Pri obravnavi njune problematike so tehtno in odločilno sodelovali tudi slovenski slavisti.

Tradicija slovanske pismenosti je močno uzaveščena v južnem delu naše domovine.

O njej pričajo čudovite freske in ikone po ohridskih in drugih cerkvah (sv. Kliment, sv. Sofija, ostanki nekdanje Klimentove cerkve, sv. Nauma, grobova sv. Klimenta in sv. Nauma), ljudsko izročilo in ne nazadnje tudi pričujoča ohridska razstava.

Zgodovina je dovolila paradoks, da je dežela, kjer je tekla zibelka slovanske pismenosti, dobila zadnja svoje narodnostne pravice in pravno zakonjen literarni jezik. Vendar je tudi dediščina Cirila in Metoda, njenih naslednikov Klimenta, Nauma in drugih vplivala, da je ta jezik postal hitro vsestransko funkcionalen in bogat, o

čemer nas prepričuje znanstveno in umetniško delo ne le vélikega Makedonca Blaže Koneskega, ampak tudi njegovih naslednikov na obeh področjih.

Uporabljena literatura:

1. Haralampie Polenaković, *Vo mugrite na slovenskata pismenost*, Misla, Skopje, 1973.
2. *Prospekt z večkrat omenjene razstave*.
3. Radmila Ugrinova-Skalovska, *Srednovkovni kniževni školi vo Makedonija*, VII. seminar za makedonski jazik, literatura i kultura, 1974.
4. Jože Toporišič, *SKJ I*, Maribor, 1968.
5. France Tomšič, *Zapiski v slovenskem jeziku ZSSI*, Lj. 1956, str. 170—184.
6. Lovett F. Edwards, *Macedonia*, London, letnice izdaje ni.

Marija Stanonik
SAZU v Ljubljani

SLOVENISTIKA V GÖTTINGENU

Lektorat slovenščine na oddelku za slavistiko pri Univerzi v Göttingenu vodi od l. 1970 dr. Peter Scherber, ki je hkrati asistent na rusistiki.

S slovenščino se je prvič seznanil v zimskem semestru l. 1961 v Frankfurtu, ko je tam predaval pol leta kot gost prof. dr. Bratko Krefc. Nato je tri leta poslušal prof. dr. Antona Slodnjaka, pri katerem je dobil témo svoje doktorske disertacije z naslovom: *Die slovenische Elegie, Studien zur Geschichte der Gattung 1779—1879*. Vendar jo je zagovarjal pri nemškem slavistu, prof. dr. Alfredu Rammelmeyerju, ker prof. Slodnjaka ni bilo več v Frankfurtu. Delo je izšlo pri založbi Franz Steiner, v Wiesbadnu l. 1974. (Gl. podrobno oceno — avtor J. Koruza — v tej in prihodnji številki!)

Scherber tudi sicer sodeluje pri popularizaciji slovenske literature. Za *Kindler Literatur Lexikon*, ki je izhajal od l. 1964—1974, je napisal okrog dvajset prispevkov o slovenski literaturi. Še kot študent je prevedel v nemščino Krefcovo Véliko puntarijo, pozneje pa Hiengovo Cortesovo vrnitev in Zupanov Upor črvov, ki so ju uvrstili tudi v nemški radijski program in je posebno prva bila lepo sprejeta. RTV Ljubljana je na mednarodnem tednu radijske igre v Ohridu l. 1972 uporabila njegov nemški prevod radijske igre *Likvidacija D. Zajca* in l. 1973 Ali naj te z listjem posujem R. Šeliga. V zvezi s svojimi prevajalskimi načrti je povedal, da je treba imeti zveze z založbami in jih negovati. Če bi založba predlagala kakšen prevod, bi se dela lotil, sicer trenutno nima časa.

Zanimanje dr. Petra Scherberja za slovensko literaturo je dokaj široko, saj ga ne

pritegujejo le starejša obdobja, ki so zajeta v njegovi disertaciji, ampak tudi najnovejša slovenska literarna dogajanja. Od prozaistov najbolj ceni R. Šeliga. Tretje področje, ki ga zelo mika, je pesniška podoba S. Kosovela in nekaterih njegovih sodobnikov. Trenutno pripravlja za računalniško obdelavo poezijo F. Prešerna. Rad bi ugotovil konkordanco (soodnosnost) besedja, pozneje pa podobo naglasov in rim. Razmišlja, da bi bilo pri interpretaciji Prešernovega dela treba upoštevati términ bidermayer, o čemer smo sicer nekaj že slišali na predavanjih prof. dr. B. Paternuja.

Čeprav ima tudi za delo pri slovenistiki lepe načrte in želje, jih mora vsaj začasno puščati ob strani, ker ima svoje strokovne obveznosti na rusistiki. Tako je ukvarjanje s slovensko literaturo po njegovih besedah lahko le znanstveni konjiček, pri čemer mu veliko pomenijo osebne zveze s Slovenici.

Na vprašanje, katere učbenike rabi pri slovenskem lektoratu in kako ga organizira, je dr. P. Scherber povedal, da se naslanja na knjigo prof. J. Toporišiča *Zakaj ne po slovensko?* s ploščami vred, kar je izšlo l. 1969 pri Slovenski izseljenski matici v Ljubljani. Pripomnil je, da to sicer ni najbolj primeren pripomoček, saj je namenjen angleško govorečim slovenskim izseljencem. Poleg tega ima vse preveč tiskovnih napak, ki bi jih bilo treba v ponovni izdaji nujno odpraviti. Prav tako uporablja tudi plošče istega avtorja, ki so izšle l. 1961 v Zagrebu z naslovom *Slovenački jezik na pločama*; izgovor i intonacija s recitacijama. Zadnji čas si pomaga še s knjigo in kasetami Tečaja slovenskega jezika, kate-